

AZERİ VE İRAK TÜRKMANLARININ BİR SIRA ESKİ GELENEKLERİ VE MERASİMLERİ ÜZERİNE

DOÇ. DR. KÜBRA KULİYEVA*

Giriş

Irak eski Azerbaycan'ın batı kısmında bulunan bir Türk yurdudur. Tarihçiler Irak'ta Türk boylarının varlığını bu yerlere sonralar taşınmış olan kavimlerle ilgilendiriyor. Bir süre Irak'ta çalışmış, Irak Türkmanları'nın hayatı, kültürü, edebiyatıyla ilgili makaleler, yazılar yayınlamış, kitaplar bastırmış Prof. Dr. G.Paşayev diyor ki, "Irak Türkmanları'nın ne zaman ve nereden göç ederek bu toprakları vatan edindikleriyle ilgili bir sıra tarihi kaynaklara rastlıyoruz. Tarihçilerin büyük kısmı onların Azerbaycan'dan geldikleri düşüncesindedirler". (G.Paşayev 1998, 21). Yazar bu tarihin Hicret'in 32. veya 54. yılından başladığını kaydeden bilim adamlarının görüşlerine dikkati çekerek, şöyle devam ediyor: "Arap tarihçisi Teberi Türkler'in Irak'a ilk gelişinin Hicret'in 54. yılına tesadüf ettiğini yazıyor. S.Buluç da Hicret'in ilk yüzyıllarında Azeri Türkleri'nin Tebriz'den geçerek Kerkük yörelerinde meskûn

Arap tarihçisi
Teberi Türkler'in
Irak'a ilk gelişinin
Hicret'in 54.
yılına tesadüf
ettiğini yazıyor.

* Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi Nesimi Adına Dil Araştırmaları Enstitüsü.

“Bu zaman Abbasi halifeleri herhangi bir Arap sülalesinin ya da Arap kavimlerinin ayaklanmasından kendilerini korumak amacıyla Azerbaycan’ın türlü yerlerinden, özellikle de, kuzey bölgelerinden birçok boyları buraya göçürerek Bağdat civarında yerleştirdiler. Onlara başkenti savunmak ve korumak emri verilmişti”

olduklarını onaylıyor.” Kerküklü araştırmacı Şakir Sabir ise Türkmanlar’ın ilk kez Irak’ta VII. yüzyılda görünmeye başladıklarını ve miladi tarihiyle 745’te Bağdat’ta Türkman mahallelerinin bulunduğunu yazıyor. M.Nakip Türk yönetiminin tarihini biraz daha ileriye götürerek, “Milattan takriben 220 yıl önce ilk Türk devletini kuran Hunlar’dan bu yana Türkler hiçbir zaman devletsiz kalmamışlardır” diyor (G.Paşayev 1998, 9). Prof. Dr. G.Kazımov bu görüşleri paylaşmayarak “Sosyal bilimler alanında meşhur olan köke dayanmayan, esassız bir teori - Türkler’in Hun döneminden ortaya çıkması hakkında düşünce Irak-Türkman kültür tarihiyle ilgilenenlere de bulaşmıştır” diye sertçe davranıyor ve “Eğer miladi tarihiyle 745 yıllarında Bağdat’ta Türkman mahallerinin olduğu tespit ediliyorsa, demek ki, onların tarihi daha eskiye dayanıyor. Bu biçim olgular tarihin açıklanmasında göze alınmış olsaydı, o zaman nice binyıllar önce Türkler’in bu topraklarda var oldukları kolayca anlaşılabilirdi.” diyor (G.Kazımov 2004, 4). H.Araslı VII. yüzyıldan sonra, özellikle, Abbasiler döneminde Azeriler’in Bağdat civarlarına göçürülmesini ve bu göçürmenin nedenini şöyle açıklamaktadır: “Bu zaman Abbasi halifeleri herhangi bir Arap sülalesinin ya da Arap kavimlerinin ayaklanmasından kendilerini korumak amacıyla Azerbaycan’ın türlü yerlerinden,

özellikle de, kuzey bölgelerinden birçok boyları buraya göçürerek Bağdat civarında yerleştirdiler. Onlara başkenti savunmak ve korumak emri verilmişti” (H.Araslı, 1858,77). Bu durumda bir kısım düşündürücü makamlar ortaya çıkar: Acaba, neden Abbasiler sülalesi Azeri Türkleri’ne bu kadar güveniyordu? Eğer gerçekten Azeri Türkleri’ni bu yerlere VII. yüzyıldan yerleşmişiyse, nasıl oldu da bu kadar çabuk Arapların itimatını kazanabildiler? Köçürmelerin olduğu kesindir. Fakat Azeri Türkleri’ne böyle münasebet, yani kendilerini kendilerinden korumak usulü Araplar’ın Türkleri’ni az sürede değil, çok uzun yıllar önce tanıdıklarına delalet eder. Başka deyişle, Araplar iki nehir arasını, yani Dicle ve Fırat nehirleri arasını zaptettikleri dönemlerden Türkleri’ni iyice tanımış, onların erkekçe, mertçe davranan insanlar olduklarını bilmişlerdir. O yüzden de kaydedelim ki, tarihi sahteleştirilenler gelecek nesle topraklarının hudutlarını belli etmekten korkan insanlardır.

Irak'ta bulunan soydaşlarımız hakkında yazan tarihçilerin bir kısmı yanlış yoldadırlar ve bu bölgede oturanları hatırlarken onların gurbette değil, kendi ana topraklarında yaşadıklarını düşünmek gerek. G.Kazımov bu konuyla ilgili çok da haklı olarak şöyle yazıyor: "Kök oradır, tarih Türkler'i - Turukkiler'i, Suları, Lullular'ı, Kutiler'i Urmiya gölü etrafında tasvir ediyor" (Azerb. tarihi 1994, 60-86). Bu da Türkmanlar'ın dedelerinin o yerlerin çok eski sakinleri olduğu olgusunu ortaya koymaktadır. Irak Türkleri'nin tarihi üzerine ışık tutmakta amaç, onların eski Türk boylarından biri olmasını göstermenin yanı sıra, şu anda diğer Türk boylarından belirli derecede uzak olmasına rağmen ortak olan geleneklerimizi, merasimlerimizi yabancı diller ve kültürler arasında günümüze kadar koruyabilmesine de dikkati çekmektir. Halkın tarihi, itikadı, gelenek ve görenekleri, yaşamı, kültürü, hatta coğrafisi bile dilinde yaşıyor. Yüzyılları aşarak günümüze kadar ulaşabilen kelimeler halkın varlığını, moralini, ruhunu yansıtır. Bu bağlamda o olguları sanki emerek koruyan, dilden dile, yüzyıldan yüzyıla ileten ağızların, ayrıca, halkın hafızasında hiç unutulamayacak kadar sağlam yer tutan folklorun ne kadar zengin bir hazine olduğunu söylemeye ihtiyaç yok. Bu doğal kaynaklar bugüne kadar nice kelimenin köken bilim açısından anlamının açıklanmasına, yorumlanmasına imkân sağlanmıştır. G. Paşayev'in söylediği "Folkloru öğrenmeden milletin psikolojisini, onun gerçek tarihini, beşer tarihindeki yerini, gelişim aşamalarını, yaşam biçimini, gelenek ve göreneklerini idrak etmek, anlamak mümkün değildir." (G. Paşayev 1998 15) görüşü gerçektir. Çünkü dilin tarihini araştırırken ilk önce onun eskiliğini koruyup muhafaza eden eski yazılı kaynaklara ve canlı halk diline hitap etmek gerekir. Ağızların birer birer derlenerek araştırılmasında amaç onların eski unsurları, sözlük birimlerini, tarihi, coğrafi özellikleri ne derecede koruyabildiklerini öğrenmektir. Irak-Türkman konusunu ele almakta da amacımız söz konusu problemlerin yanı sıra, şu anda bize göre başka ortamda, kenar ve yad dillerin etki çemberi içinde, yalıtılmış şekilde gelişen bu Türk dilinin diğer Türk dilleri, ayrıca, Azericeyle farklı ve benzer yönlerini belirlemek, değişik hudutlar içinde olmasına rağmen eski özelliklerimizi

Irak Türkleri'nin tarihi üzerine ışık tutmakta amaç, onların eski Türk boylarından biri olmasını göstermenin yanı sıra, şu anda diğer Türk boylarından belirli derecede uzak olmasına rağmen ortak olan geleneklerimizi, merasimlerimizi yabancı diller ve kültürler arasında günümüze kadar koruyabilmesine de dikkati çekmektir.

Mesela, düğünle bağlı adetlerimiz tüm Türk milletlerinde ortaktır, diyebiliriz. Çünkü kız beğenmek, elçilik, nişan, düğün, gelin göçürmek, kına gecesi, ayak açtı, yani baba evine ilk kez gitme gibi ağıdetler gerek Azerbaycan'da, Türkiye'de, Irak Türkmenleri'nde, gerekse, Orta Asya Türkleri'nde hep aynıdır.

ne derecede koruyabildiğini ortaya koymaktır. İlk önce şunu kaydedelim ki, araştırmalar yad diller ve kültürler arasında kalan Türk dillerinde eski unsurların daha iyi şekilde korunduğunu ispatlamaktadır. Bunu Derbent'te, Ermenistan'da, Gürcüstan'da, bulunan ağızlarımızın araştırılması, İran'da yeterince araştırma konusu olmayan Halaç Türkçesi de sübut etmektedir. Başka deyişle, bunlarda korunan özellikler, konuşma, deyim biçimleri Ana Türkçeyle daha fazla sesleşiyor. Bunlar tümüyle kendisini folklorunda, adetlerde ve eskiden yapılarak gelen törenlerde, merasimlerde de göstermektedir.

Benzer, Farklı ve Unutulmayan Özelliklerimiz

Her bir halkın kendine özgü gelenekleri, yaptığı türlü merasim ve törenleri vardır. Beşerin belirli gelişim safhalarında insanlar türlü sebeplerden türlü törenler yapmış ve bu törenler giderek ağıdet şeklini almıştır. Zaman geçtikçe bu ağıdet ve törenlere her dönem insanın belirli katkısı olmuş, dünya geliştiği gibi geleneklerimiz, törenlerimiz de giderek süslenmiştir. Fakat buna rağmen insan düşüncesi onları ne kadar süslese de, öz değişmeden kalmıştır. Bir kısım geleneklerimizin, bayram ve törenlerimizin ortak özellik taşıması da

bununla ilgilidir. Bir kısım adetlerimizde salt Müslümanlıkla ilgili, İslam diniyle bağlı özellikler olsa da, eski Türkler'in, Oğuzlar'ın gelenek ve görenekleriyle bağlı öğeler de korunmuştur. Mesela, düğünle bağlı adetlerimiz tüm Türk milletlerinde ortaktır, diyebiliriz. Çünkü kız beğenmek, elçilik, nişan, düğün, gelin göçürmek, kına gecesi, ayak açtı, yani baba evine ilk kez gitme gibi ağıdetler gerek Azerbaycan'da, Türkiye'de, Irak Türkmenleri'nde, gerekse, Orta Asya Türkleri'nde hep aynıdır. Günümüzde bunlar biraz değişmiş olsa da genelde aynı özellik taşıyor. Mesela, Irak Türkmenlerinde düğünden iki gün önce "kına gecesi" arkadaşları kız için böyle bir horyat okurlar: Sandığım açılıpır, /Boncuğum seçilipdir, /Yarıma haber verin /Şerbetim içilipdir. Düğün günündeyse: Helhele verin geline, /Deste gül verin eline, /Altun kemer bağlasın, /Gelin ince beline. Bu biçim aynen Azerbaycanın Rusya sınırlarında kalmış Derbent ağızında da görülmektedir. Tüm halklar için ortak özellik

taşıyan adetlerden biri de yas merasimidir. Bu merasimde bütün halklara özgün bir sıra özellikler vardır. Şöyle ki, yas merasiminde herkesin siyah giyinmesi, cenazenin tabuta koyulması, kabrin kazılması, cenaze kabre konulurken üzerinde okunması, sofranın verilmesi gibi özellikler tüm dünya halklarında çok az değişikliklerle görülmektedir. Bunların bir kısmı tabii ki, dinle ilgilidir. Fakat dinle ilgisi olmayan özellikler de az değil. Mesela, gerek Kerkükler’de gerekse Azeriler’de (bu özellik daha fazla bölgelerde görülüyor) birisi öldükte, baş açıp, saç yolmak, göğsünü, yüzünü yırtmak, ölen kişinin özelliklerine uygun maniler söylemek, başına kül dökmek gibi adetler İslam’dan çok daha önce mevcut olmuştur. Irak Türkmanları arasında yeni özellik kazanmış yas merasimiyle beraber, Türk halklarının eski inançlarına dayanan unsurlar birarada geliyor ve bunların çoğu halklarımız için aynı niteliktedir. Başa kül savurmak adeti çok eskilerden beri süregelen bir adettir ve halkın dilinde bununla ilgili küfr anlamında “Kül başına”, tüm ailesini, varını, devletini kaybeden insan için “Başına kül ələnib” veya “Başına kül olub”, kendisini kötü duruma düşüren, çıkmaza giren insan için de “külü sovurub başına” deyimleri oluşmuştur. Gerek Azerbaycan’da gerekse Irak Türkmanları’nda cenazenin üstünde ağıt, mani söylemek ağıdeleri de vardır. Kerkükler buna horyat, Azeriler ise bayatı derler. Bayatı veya horyat dört mısradan oluşur. Burada ya acı ifade olunur ya da ölen kişinin özellikleri belirtilir. Mesela: Əzizim bulud ağlar,/ Göy ağlar bulud ağlar, /Burda goç igid ölüb, /Göy kişner, bulud ağlar. veya: Bostanda tağım ağlar, /Basma yarpağım ağlar, /Nə qədər sağam ağlaram, /Ölsəm, torpağım ağlar. ya da: Əzizim olmayaydı, /Sarıb solmayaydı, /Bir ayrılıq, bir ölüm, /Heç biri olmayaydı.

Ağacda xəzəl ağlar, /Dibində gözəl ağlar, /Belə oğlu ölən ana /Sərgərdan gəzər ağlar (P.Efendiyev1981, 82) Azerbaycan köylerinde olduğu gibi Türkman yörelerinde de yas merasiminde ağıtlarda genellikle ölen kişinin özelliklerinden bahsedilir. Burda ölüp bir civan, /Gelsin civanı yuyan, /Yetim balası kalan, /Doğuluşu hayret olan, /Hanesi berbat olan, /Parmakların dökülsün /Civan gözünü yuman. Böyle

Gerek
Azerbaycan’da
gerekse Irak
Türkmanları’nda
cenazenin
üstünde ağıt,
mani söylemek
ağıdeleri de
vardır. Kerkükler
buna horyat,
Azeriler ise
bayatı derler.
Bayatı veya
horyat dört
mısradan oluşur.
Burada ya acı
ifade olunur ya
da ölen kişinin
özellikleri belirtilir.

horyatlar pek fazladır. Ve bu da halkın dilinin zenginliğine, okuması yazması olmayan insanların hayat düşüncelerinin genişliğine delalet eder. Şunu da kaydedelim ki, bu ağdetin eski Oğuz boyları arasında mevcut olduğunu “Dedem Korkut Kitabı”ndan haber alıyoruz. El öpmek eski Türk dönemlerinden süregelen bir adettir. Bu adet her zaman saygı bildirmek amacı taşımıştır. Gerek eski dönemlerde, gerekse günümüzde korunduğu Türk halklarında yine aynı amaçla kullanılmaktadır. Kullanım çevresi giderek daralmakta olan bu ağdetimiz, bana göre en değerli, en gereken ve kalkmasına izin verilmeyecek bir ağdettir. Bu ağdetin salt saygı için kullanıldığını kaydettik ve bunu ihtiyarlarımıza, büyüklerimize saygımızı göstermek amacıyla yapıyoruz. Büyüklere, ihtiyarlara, ayrıca anne-babalarımıza bir minnet borcumuz olduğu için, zannimizce, bu güzel ağdetimizi de gücümüz yetince korumamız gerekir. Türk milletini bir de tüm milletlerden ayıran yönlerden biri her zaman büyük sözü dinlemek, her zaman büyüğün gösterdiği yolla gitmek olduğunu da vurgulamak gerekir bu arada. Kerkük’te ilgiyi çeken ağdetlerden, belki de, inançlardan biri yağmurun yağmasıyla bağlı yapılan törendir. Şöyle ki, Kerkük’te fazla yağmur yağmadığından çok zaman kıtlık oluyor. Yağmurun yağmasını intizarla bekleyen insanlar “Kosa geldi”, “Goduğ”, “Godu”, “Çemçe kız” a hazırlık yaparlar. Yağmurla ilgili dualar okunur, halk üç gün oruç tutar, kurbanlar kesilir, büyük kazanlarda “yağmur pilavı” yapılır. (Azerb.Folklor Antolojisi, 1999,76). “Çemçe kız” merasiminde bir ağaca elbise giydirip, kapı kapı gezdirir, sadaka toplarlar. Bazan hatta ağaç yerine bu işi insan kendisi yapar. “Çemçe kız”ın yapılmasında amaç halkın verdiği sadaka sayesinde yağmur yağdırmaktır. “Çemçe kız”ı gezdirirken şu şekilde okunur: Çemçe kızım yağışdır, Hər gələnə bağışdır, / Açın xəzinə qapısını /Verin Allah borcunu. “Kosa geldi” merasimi de yağmurun yağdırılması amacıyla yapılır. Bu zaman birisi keçi derisi giyerek, boynuz takar ve onu çevrelemiş olan insanlarla birlikte gezerek sadaka toplar. Sonra da toplanılan parayla “yağmur pilavı” pişirilerek halka dağıtılır. Aslında bunlar halkı inandırmak için yapılan ilkel “halk dramları veya gösteriler”idir. Kosa, keçi, goduyla bağlı makamlar Azerbaycan’da Nevruz bayramı gösterilerinde geçer. Azerbaycan’da da aynile, Türkmanlar’da olduğu gibi mevsim kuraklık olduğunda insanlar yeşillik, su mebutları Öleng’e ve Hızır İlyas’a sitayiş ederek onların şerefine merasim nağmeleri okumuşlar. Bunlara bir kısım örnekler gösterebiliriz. Mesela: Xıdır İlyas, Xıdır İlyas, /Bitdi çiçək, gəldi yaz. /veya: Xanım, ayağa dursana, /Yük dibinə varsana, /Boşqabı doldursana, /Xıdırı yola salsana. Bu mısralar biraz değişik biçimde Nevruz bayramında köse adam için de okunur: Xanım, ayağa dursana, /Çömçəni doldursana, /Kosanı yola salsana. Irak Türkmanları gibi Azeriler de, yağmurla bağlı “Godu godu” merasimini yaparlar. Bu merasim aynen Kerkükler’de olduğu gibidir. Yani Güneş’in remzi olan gelincik bezelir. Kapı kapı gezdirilerek pay toplanılır, Güneş’in simgesi olan Godu’nun şerefine tarifler söylenerek şunlar okunur: Qodu-qodunu

gördünmü? /Qoduya salam verdinmi? /Godu burdan keçəndə /Qırmızı günü gördünmü? veya: Qoduya qaymaq gərək, /Qablara yaymaq gərək, /Gün çıxarmasa əgər /Gözlərin oymaq gərək. Bugün Nevruz olaraq adlandırdığımız bu bayram eski Türklər'in inançlarıyla ilgili bir tören olmuşdur. Eskide bir tek Azerilər değıl, belki de bütün Doğı haklları tarım, ürün bolluğı itikatlarıyla ilgili olan bu töreni seve seve beklemiş ve yapmışlardır. Doğanın uyanmasını mutluluk, saadet simgesi gibi algılayan insanlar baharın gelişi, ekim mevsiminin başlanması, doğanın canlanması, her tarafın yeşillenmesiyle bağıli türküler, oyunlar, törenler oluşturmuşlar ki, bunların da hepsi sonralar Nevruz etrafında toplanmışdır. Nevruz'un kaynaklarda mevsim merasimi olarak adlandırılması da bununla ilgilidir. Mevsim merasimleri eski insanların inançları, doğada vukubulan olaylara münasebetiyle beraber hem de emek faaliyetleriyle ilgili olarak yapılyordu. Tarım, hayvancılık, avcılık, balıkcılık ve diğər mesleklerle bağıli merasimler düzenleniyordu. Mevsim merasimleri içinde en yaygın olanı ise Nevruz merasimidir. Bu merasim kışın bitmesi ve baharın gelişiyle başlar, insanlara yeni ruh veren, sevinç bahşeden en ilginç merasim olarak bilinmektedir. Çünkü kış soğuktur, sazaktır, cansızdır. Kış insanların elin kolun bağılar. Kışta sanki hayat biter, sanki her şey ölür, doğa, hayvanlar, kuşlar sanki uyumuştur. Baharsa hayattır, canlıdır, o bir tek insanlara değıl, çevredeki her şeye can veriyor, sanki ölmüş doğayı diriltiyor. Bahar gelince doğa canlanır, her şey tazelenir, güneş sıcaklığıyla insanları dışarıya sesliyor, insanları bir şeyler yapmaya heveslendiriyor. Kanlar kaynayıp coşuyor. Bahar insanları hayata tutunmaya çağırıyor. İşte, bu özellikler Nevruz merasiminin daha da yaygınlaşmasına yol açan etmenlerdir. Azerbaycan'da baharın gelişi insanlar için yeni yılın başlangıcı demektir. Yeni yıla ilgili bir kısım inançlar olmuşdur. Mesela, semeni gövertmek, yumurta renkleme, lezzetli yemekler, tatlılar pişirmek, yedi çeşit yemek hazırlamak, sofraya çeşit çeşit mezeler koymak, sabahleyin çıktıkta eve eli boş dönmek vs. Buradan da bu bayramın tarihinin çok eski dönemlere dayandığı belli oluyor. Bu merasimde insanlar kendilerini hem dıştan hem de içten

Azerbaycan'da baharın gelişi insanlar için yeni yılın başlangıcı demektir. Yeni yıla ilgili bir kısım inançlar olmuşdur. Mesela, semeni gövertmek, yumurta renkleme, lezzetli yemekler, tatlılar pişirmek, yedi çeşit yemek hazırlamak, sofraya çeşit çeşit mezeler koymak, sabahleyin çıktıkta eve eli boş dönmek vs.

temizlemeye çalışırlar. Başka deyişle, bayramdan yirmi gün önce evlerde temizlik işleri başlar. Yorgan döşekten tutmuş her şey yıkanır. Bu nedenle halk arasında şöyle okunur: Novruz, Novruz baharı, /Güllər, güllər baharı, /Bağçamızda gül olsun, /Gül olsun, bülbül olsun. Avlularda ateşler yapılıyor. Gençler, çocuklar alevin üzerinden atlayarak “ağırlığım uğurluğum, acım ağrım, azarım bezarım dökül” derler. Azerbaycan’da, özellikle de, Bakü’nün köy ve kasabalarında bir sene içinde kendilerine gelecek olan belaları defetmek için tepsilere her türlü yiyecek koyarak etrafında oturur ve şöyle okurlar: Xoñçaya qoydum çırağı, (çıra) /Rövşən eyləsin bucağı, /İşıqlandırsın bucağı, /Çünki yetişib firiz, /Xoş keçəcəkdir Novruz. Güneş de baharın simgesi olduğundan Nevruz’da onu çağırma merasimi de olmuştur. Güneş yeri ısıttığı, doğaya can verdiği için insanlar ona eskiden beri tapmışlar. Bu sebeple de onlar Güneş’e hitaben şu şiir parçasını okurlar: Gün çıx, gün çıx! /Köhlən atı min çıx! /Oğlun qayadan uçdu, /Qızın təndirə düşdü, /Keçəl qızı qoy evdə /Saçlı qızı götür çıx. Bu parçada halk büyük bir levha yaratmıştır. Onlar bu küçük parçada doğayı – rüzgârı, bulutu, soğuğu canlandırmış, her birinin kendine özgün niteliklerini göstermiş, hepsinden daha fazla Güneş’i severek, onu her şeyden üstün bulmuştur. Bu şiir parçası değişiklik olmaksızın Irak Türkmanlarında da kalmıştır. Nevruz’u Zerdüşçülükle, İslam’la bağlayanlar da olmuştur (Merasimler, Ağdetler, Alkışlar 1993, 22) Fakat bu merasimde dinlerden daha önceki tasavvurlar açık şekilde yansısını bulmaktadır. Çok çok eski zamanlarda Türkler Gök Tanrı’yı – Ülgen’i hayır tanrısı olarak kabul etmişler. Eski Türkler, Çinliler Gök ve onu temsil edenlerin erkek başlangıcı olduğu düşüncesindeymiş. Onlara göre Gök Yer’in eşidir, Yer’i ürün vermek için yağmurla mayalıyor. Bahar da yerle ilgilidir. Oğlan, yani kurt kışı temsil ediyor. Baharı, yeşilliği himaye eden kız – Ölenk keçiyi, yani baharı, onun sıcaklığını kurttan koruyor (M. Seyidov, 1983, 112). Tüm bu özellikler günümüzde mahiyetine varılmaksızın halkımızca Nevruz gösterilerinde yapılmaktadır. Zannımızca, burada Ölenk kelimesinin anlam bilim açısından açıklanması yerinde olur. Ölenk günümüz edebi dilde rastlanmıyor. Fakat Kuzey ve Güney Azerbaycan’ın değişik bölgelerinde ağızlarda çok az ses bilgisel, bazan da anlam bilimsel değişikliklerle görülmektedir. Bir kısım Türk dillerinde de kullanageldiği belirlenmiştir. Bulunduğu Türk dillerinde Azericeyi de içine almakla: 1. çayır, çimen, otlak, yaylak, yeşillik; 2. göl, nemlik, bataklık; 3. yeşillik ve gençlik, aile ilahesinin ismi; 4. şiir biçimi gibi anlamlarda kullanılır. Buradan da öl kökünün anlam türlerine dayanarak günümüz Azericede, Türkçede, Irak Türkmanları’nın dilinde rastladığımız göl, gölet, ölke/ülke, bölge, çöl, döl, höl (nem –Türkçe’de hlk.), bulamaç, ilik, öl (nem-Türkçe’de hlk.d), solmak (suyunu çekmek), suluk (nasır), tuluk (su kabı), ulus kelimelerinin bu kökten yapıldığı düşüncesindeyiz. Kelimenin ikinci kısmını oluşturan enk eski Türkçe’de sağır nun denilen ünsüzün kullandığı yer bildiren an ekinden başka bir şey değil. Öl/ul kelimesinin su anlamı daha eskidir.

Şöyle ki, S.Malov V.-VII. yüzyıllarda yazılmış Uygurca “Maniheyler’in tövbe duası” eserinde öl kelimesinin “su, nem, ıslak” anlamlarında kullanıldığını gösteriyor (S.Malov 1951,s.120). Kaşgarlı Mahmut, Abu Hayyan, L. Z. Budagov, V.V. Radlov da kelimenin ilk anlamının su olduğunu yazarlar. Azeri yazılı kaynaklarından “Şühedaname”de ölenk “otlak” anlamında verilmiştir. Oyrotlar’da, Hakaslar’da, Kazaklar’da “ot” anlamında kullanılır. Türk dilli kavimler, kabile birlikleri, halklar hayvancılıkla da ilgilendiklerinden baharın gelişini, otun bitmesini her zaman sevinçle karşılamışlar. Otların yeniden yeşermesi onların yaşamları için önemli olan hayvanların ölümünü engelliyordu. Baharın gelişini yeni mahsul yılının gelişini demektir. Bu yüzden de Türk halkları doğanın onlara bahsettiği bu olayı sevinçle karşılayarak bayram ediyorlardı. Bahardan bahsederken ölenkle ilgili bir konuya da dokunmak yerinde olur. Eski Türkler’de daha önce de kaydettiğimiz gibi keçi, koyun baharın uyanmasının simgesidir. Keçi, koyun otlarla beslenir. Ölenk bu anlamda yeşillik ilahesidir. Hatta bazı bölgelerimizde bahara keçi, koyun ayı da derler. Ölenkle keçi arasındaki esatiri ilişki, bağlılık da bundan dolayıdır. Bu ilişki Türkmənistan’da böri-kurt-keçi, koyun oyununda kendini açık şekilde göstermektedir. Daha sonralar Ölenk gençlik, evlilik ilahesi olarak da bilinmiş ve bir tören olarak düğünlerde yapılmaya başlamıştır. Bu, XVI. yüzyıla kadar Azerbaycan’da halk arasında yaygın olmuştur. Bu törenin yapılması Azeri ressam Muhammedi’nin yaptığı bir resimden belli oluyor. Azerbaycan’ın bilinen ressamı K.Kerimov bununla ilgili şunları yazıyor: “Muhammedi kendi eserinde kökleri uzak geçmişe giden belirli bir ayini tasvir etmiştir, bu ayin Nevruz bayramıyla ilgilidir ve keçi ayında yapılan bir ayindir” (K. Kerimov1964, 47-49). Sonralar baharın gelmesi, doğanın uyanması, bitkilerin, ağaçların yeşermesi, gençleşmesi, yeni ürün toplanması, yılın başlanması bayramında hatırlanan Ölenk’e gençlik ve aile kurmak ilahesi sıfatları da eklenmiştir. Yeşermek, yeşilleşmek gibi özelliklerin hepsi gençliğin, tohumla ilgili olarak türemenin, artışın, nihayet ailenin simgesidir. M. Seyitov Ölenk’in Hızır Peygamberle bir ilişkisi olduğu düşüncesindedir. O yüzden de yazar onun “düğün-aile, sevip sevilme ilahesi olması meselesini açıklamak için ilk önce Hızır Peygamberle ilişkisinin açıklanması gerekir ve eğer bu gizli ilişki açıklanarsa, o zaman Ölenk’in ilahelik meselesi de kendiliğinde ortaya çıkar.” diye yazıyor (M.Seyitov 1983, 58).

Türk dilli kavimler, kabile birlikleri, halklar hayvancılıkla da ilgilendiklerinden baharın gelişini, otun bitmesini her zaman sevinçle karşılamışlar.

Tüm Türk halklarının gelenek görenekleri, giyimleri, mutfağı, merasimleri arasında benzerlikler sanılamayacak kadar çoktur. Bunların hepsinin hep birlikte bir an önce derlenip toplanmasının tarihimiz, dilimiz, kültürümüz için önemi hudutsuzdur.

Sonuç

Halk yaratıcılığının ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak belirlemek mümkün olmasa da, tarihi belirlenmese de, bunun insanşuurunun biçimlendiği günden ortaya çıktığını kesin söyleyebiliriz. Halkımızın eski düşünceleri tam şekilde bizlere ulaşmasa da, küçük parçaları birbirine uydurmakla onların inanç, merasim, ağıdet ve törelerinin özünü anlamaya çalışıyoruz. Bu bağlamda tabii ki, folklor ve halk dilinden yararlanıyoruz. Araştırmalar eski insanlarda animist görüşlerin oluşmasının ayrı ayrı nesnelere tapınca yapmalarıyla ilgili olduğunu, bunun da kendiliğinde totemist ve antropomorfizm görüşlerinin ortaya çıkmasına neden olduğunu gösterir. Doğaya has nesnelere üzerine insana özgün özelliklerin göçürülmesi eski merasim, ayin ve ağıdetlerimizin başında gelmiştir. Zaman gelenek ve göreneklerimizde de unutturur. Bu yüzden de onların detaylı şekilde toplanarak araştırılmasının bilimsel öneminin yanısıra, gelecek nesillere ulaştırılmasının da önemi vardır. Tüm Türk halklarının gelenek görenekleri, giyimleri, mutfağı, merasimleri arasında benzerlikler sanılamayacak kadar çoktur.

Bunların hepsinin hep birlikte bir an önce derlenip

toplanmasının tarihimiz, dilimiz, kültürümüz için önemi hudutsuzdur. Bu ayrıca, günümüz küreselleşen dünyada ortaya atılmış yeni siyasetin - ortak kültür ve ortak mekân politikası doğrultusunda jeopolitiklerimizin faaliyetlerine de yön verebilecek ve katkıda bulunacak en etkin aracımız olabilir, düşüncesindeyiz.

Kaynaklar

- PAŞAYEV G. (1998), Irak Türkmen Folkloru. İstanbul.
 Irak-Türkmen Lehçesi. Bakü, 2004.
 ARASLI. H. (1958), Büyük Azerbaycan Şairi Füzuli. Bakü.
 Azerbaycan Tarihi, Bakü, 1994.
 EFENDİYEV. P. (1981), Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı. Bakü.
 Azerbaycan Folklor Antolojisi. Irak-Türkmen cilti, II. c., Bakü, 1999.
 Merasimler, Adetler, Alkışlar. Bakü, 1993.
 SEYİTOV M. (1983), Azerbaycan Mitoloji Tefekkürünün Kaynakları. Bakü.
 MALOV S (1951), Pamyatniki drevnetyurkckoy pismennosti (Eski Türk Yazılı Anıtları), M.
 KERİMOV K. (1964), XVI. yüzyıl Ressamı Muhammedi, Azerbaycan Güzel Sanatlar Toplusı, Bakü.